

Lingua, poder e adolescencia: glotofobia ao descuberto

Miguel Rodríguez Carnota

Mestre xubilado. MA pola Open University. Doutor pola UDC.

mrcarnota@gmail.com

REVISTAGALEGA
DE EDUCACIÓN

ISSN: 1132-8932

Páx. 80-82

Amaro, Uxío e Ánxela son tres pequenos que aprenderon a falar en galego na casa, aínda que viviran nunha vila onde case todos os da súa idade falaban en español. Naceron na mesma época, na derradeira década do século XX, mais cando se incorporan á escola pública fano en anos e grupos diferentes. Na Educación Infantil as mestras falan en galego; as pequenas e os pequenos, non. Amaro, Uxío e Ánxela, porén, seguen falando na súa lingua materna con todo o mundo e co paso dos cursos escolares vanse facendo cada vez máis conscientes da súa singularidade idiomática nun mar de sonoridades castelás.

Á parte de seren crianzas galegofalantes en situación de singularidade —os únicos que falan galego na súa clase ou na súa escola—, os tres han partillar a característica da claudicación. Entusiastas da súa lingua materna, nin Amaro nin Uxío nin Ánxela serán capaces de manter o idioma galego como normal ao longo da escolaridade. Impelidos polas ansias de integración, renunciarán ao uso da súa lingua e adoptarán a española para falaren cos seus pares. Entraron pola porta do sistema educativo como galegofalantes, marcharon pola de saída como castelanfalantes forzados.

Forzados? Por quen? Nos relatos da súa historia lingüística, obtidos despois de abandonaren o instituto, Amaro, Uxío e Ánxela detallan algúns ataques de adultos, incluídos membros do profesorado, a causa da súa práctica galegofalante. Si, leron ben: profesores e profesoras. Mais a responsabilidade da súa claudicación céntrana case exclusivamente nas agresións glotófobas dos seus propios compañeiros e compañeiras. Amaro, por exemplo, non se librará do alcume de *Falagalego* até anos despois de ter abandonado o uso normal desa lingua no instituto. Segundo o seu compañeiro Abel, Uxío debe soportar que outros alumnos lle fagan o *acento gañán* do galego como burla. Os insultos dos pares que Ánxela recibe nun recreo son tan ferintes que nin ela se atreve a reproducilos. A causa? Que puidese estar falando en galego noutros lugares, porque na escola xa había anos que deixara de facelo. En resumo, a sociedade na que viven

(incluída especialmente a dos seus propios centros de ensino) é tan pouco tolerante que non acepta unha integración normal dun ou dunha adolescente no seu grupo de idade mentres fale con normalidade unha lingua que é diferente: esa lingua que todo o mundo entende á perfección, a que se estuda na escola, na que están escritas a maioría das cousas que se poden ler polas paredes do instituto. A lingua propia do país, a lingua galega.

Olalla, Estela e Vitoria son do mesmo tempo e do mesmo lugar, e tamén aprenderon a falar en galego no seo de familias moi amantes da súa lingua. Olalla, Estela e Vitoria, aos seus tres anos, deberon ter algo así como un olfacto especial, porque cando viron que as súas compañeiras da escola falaban en español non tardaron moito tempo en mudar de idioma. Galego na casa e castelán na escola. As tres cativas viven na corda bamba dun equilibrio mantido a base de matar o seu galego materno coas amigas. Morto o can, acabou a raiba? Nin moito menos. A renuncia créalles ás tres raparigas unhas contradicións tremendas que levan en silencio. Un día Vitoria chega a padecer vergoña diante dunha amiga que lle comenta o raro que son os seus pais *con ese rollo de falar galego, que es un peligro, no?* Olalla pasou toda a escolaridade a desgusto, como representando un papel lingüístico que non lle correspondía: "eu era como un personaxe, ou algo así". Tres castelanfalantes forzadas máis, e pola mesma causa que o foron Amaro, Uxío e Ánxela.

Helena, Paulo, Abel e Rosa non tiveron moito problema de crianzas, porque o mesmo castelán que falaban na casa

tamén o falaban na escola. Mais —ai!— non hai felicidade completa. Chegada a adolescencia. Helena, Paulo, Abel e Rosa queren falar en galego porque lles parece unha lingua apta para calquera circunstancia. O choque coa realidade é monumental. Helena e Rosa enfróntanse ao sibilino rexeitamento das súas amigas de sempre. Paulo recibe por todos lados, tanto de compañeiros como de docentes que non dubidan en poñelo en ridículo diante dos seus pares (e no medio das clases) a causa do seu recentemente estreado habito lingüístico. Abel di que ocorrer, ocorréuselle mudar de lingua, mais cando viu o que lle pasaba a Paulo e a Uxío dixo "non quero ser un deles". Por que? Abel, que non ten pelos na lingua, responde que "por medo". Abel (como Rosa, como Olalla, como Amaro e como case todos os demais) só comezará a falar en galego con normalidade despois de perder de vista o instituto.

Non é de estrañar que estes adolescentes galegofalantes (ou con gañas de selo) procurasen lugares seguros, respiradoiros, espazos de liberdade onde falar en galego con normalidade non é un estigma. Son pequenos círculos

que describen como *tranquilizadores, cómodos ou libres*, en contraste co que os espera fóra. Son lugares que están case todos lonxe do seu centro de ensino, ao que consideran un terreo hostil para falaren en galego con normalidade.

Isto que aquí se relata non sucedeu hai cincuenta, sesenta ou cen anos. É un testemuño recollido dos seus protagonistas, referido a feitos sucedidos entre 2004 e 2018. Un testemuño espremido ao máximo e observado con lupa a través de técnicas de análise do discurso nunha tese de doutoramento que se titula *Lingua, poder e adolescencia no proceso de substitución lingüística. Análise crítica do discurso nun centro de educación secundaria dunha vila galega*^[1]. Os métodos de recollida de datos foron a observación participante e, principalmente, as entrevistas en profundidade, dúas por informante, ás que catro exalumnos e seis exalumnas dun instituto galego foron sometidas na procura da súa historia lingüística. As dez persoas da mostra, que tiñan entre dezaoito e vinte e catro anos cando foron entrevistadas, foron escollidas por

[1] A tese está dispoñible en aberto no repositorio da Universidade da Coruña. <http://hdl.handle.net/2183/27063>

teren demostrado un interese especial pola lingua galega durante a súa escolaridade no ensino secundario.

A lingüística sistémico funcional^[2], xunto cunha técnica asociada a ela chamada análise de transitividade, xoga o seu papel no estudo do discurso das persoas informantes. Falar é un exercicio semiconsciente de escolla continua de expresións. Cando falamos dicimos abertamente algunhas cousas, mais tamén estamos a mandar mensaxes ocultas de forma inconsciente. Unha pinga de sangue pódenos dar multitude de datos insospeitados, clínicos ou xenéticos, sobre unha persoa. Un anaco de discurso desa mesma persoa, debidamente analizado, pode sacar á luz aspectos ocultos e perspectivas que nos chegan a sorprender.

Así, da análise do discurso das persoas informantes neste traballo sacamos, por exemplo, que nalgunhas delas existe unha liña de pensamento que tende a psicologizar o seu relato, na que aparecen moita indefensión e algúns trazos de autculpabilización: son eles

contra o mundo, e eles non o deben estar facendo demasiado ben falando en galego. Outros, pola contra, socializan o seu relato e consideran o tema do uso normal da lingua galega como un *problemón* no que todos estamos implicados. Uns adhírense ao discurso da negación do acoso escolar: o que lles sucedeu, a pesar de que os obrigou a claudicar do galego, "non foi para tanto", porque din coñecer quen o pasou peor pola mesma causa. Outros informantes meten o dedo na chaga e soltan o globo do seu discurso sen lastres, aínda que poidan quedar reflectidos nel como adolescentes acosados por razón de lingua. Só uns poucos logran inaugurar ou recuperar o seu galego mentres están no instituto, sempre a base de moita consciencia e moita perseveranza, e de atopar a resposta axeitada aos ataques que lles chegan do medio. Tal e como estruturan o seu relato, a maioría dos nosos informantes están a escribir a crónica da súa derrota como eses galegofalantes adolescentes e normais que quixeron ser e non foron, con todas as tintas de dramatismo que se poidan imaxinar.

Esta é unha situación perversa onde as haxa. Tampouco é que as e os nosos informantes fosen agredidos simplemente *por falar en galego*. Os seus atacantes, investidos dun

poder que algo ou alguén lles outorgou, sabían falar en galego o suficiente como para aprobaren a materia de lingua galega e as poucas materias que tiveron en galego no ensino secundario (moitas menos das que a legalidade establecía, por certo). Eles e elas foron atacados por falar en galego *fóra de contexto*, é dicir, por quereren ser galegofalantes *normais*.

As agresións contra adolescentes galegofalantes son ese problema que está aí, que todos coñecen e poucos atallan. É o elefante no cuarto que moitos ensinantes tenden obviar. A reincorporación do vocábulo *normalización* á política lingüística, en especial á educativa, deberá no futuro abranguer todas as accións posíbeis para evitar os ataques por razón de lingua sobre as e os galegofalantes e consagrar a liberdade real de uso da nosa lingua como lingua normal para as e os nosos adolescentes. Uns centros educativos adestrados na detección das agresións homófobas, racistas ou xenófobas non deberían ter demasiado problema en detectar tamén a glotofobia. Salvo que, como sucede, se siga a negar que en Galiza existe un conflito lingüístico. Ese conflito tan ferinte, tan evidente e, se me permiten, tan salvaxe como o que as e os nosos informantes describen. ■

[2] Halliday, M. A. K. (2014). *Halliday's introduction to functional grammar*. Routledge.